

RJEŠENJE MARINDVORA I NARODNE SKUPŠTINE

Projektant: ing. arh. JURAJ NEIDHARDT. Saradnik: ing. arh. DŽEMAL ČELIĆ. Projekat razradili: ENVER JAHIĆ, aps. arh., BORO MILEUSNIĆ, aps. arh., ZLATKO UGLJEN, stud. arh. Sarađivao na figuralnoj kompoziciji akad. slikar RADENKO MIŠEVIĆ. Maketa: IVICA KOMŠIĆ. Fotografije: GOJKO SIKIMIĆ

Arhitektonska baština u Bosni i Hercegovini bogatstvom svojih oblika, svojim prostornim postavkama i etičkom zakonitošću u emotivnom smislu je i danas polazna tačka stvaranja niza savremenih arhitekata naše republike. Uspostavljajući kroz takvo stvaranje kontinuitet nasljeđa u savremenoj arhitekturi, zaštita arhitektonskih spomenika dobrim dijelom tendira od muzejsko-konzervatorskog ka konzervatorsko-kreativnom posmatranju. O ovoj problematici bilo je djelomično govora u našem zborniku br. II za 1954 g. u članku »Spomenici kulture i urbanizam« od arh. Dž. Čelića. Na natječaju za idejno rješenje Marindvora i Narodne skupštine plasirao se na prvo mjesto rad arhitekata Neidhardta i Čelića, u svojim postavkama baziran na arhitektonskom nasljeđu, te smo u toliko ovaj prikaz smatrali interesantnim i za naš zbornik. (*Redakcija*).

ANALOGIJA STARO-NOVO

Sarajevo sa svojih 130.000 stanovnika raste postepeno u četvrtmilionski grad. U starom dijelu grada ostalo je otvoreno pitanje čaršije koja je puna kaverna i sva u ruševnom stanju. Ostali dijelovi postojećeg grada izgrađuju se pretežno na način plombiranja, t. j. ubacivanjem novogradnji među postojeće građevine. Ostaje otvoreno pitanje formiranja još nekih trgova kao što su Društveni trg oko pozorišta, Trg Oslobođenja, Trgovačka Četvrt grada u Titovoj ulici sa robnom kućom, kao i asanacija i izgradnja novih naselja na padinama starog Sarajeva. Paralelno s ovom problematikom izgradnje starog Sarajeva postavlja se i pitanje izgradnje novog Sarajeva, a naročito kompleksa Marindvora koji se nalazi u tom longitudinalnom gradu između starog i novog Sarajeva gotovo u sredini. Postavljajući cijelu problematiku izgradnje Sarajeva na principu historiskog kontinuiteta, pitanje izgradnje Marindvora pada, za razliku od dijelova starog esnafskog grada, pa onda kapitalističkog itd., u socijalistički period. Nepisane zakone zamijenije pisani zakoni. Nesvjesno-svjesno, zatvorene blokove — otvoreni, individualne bašće — kolektivni engleski parkovi itd. Izgrađujemo nove dijelove grada pa se pitamo po kojim principima da ih izgrađujemo. Koje stare principe da

slijedimo, koje da transformiramo a koji se novi ređaju. Poznato je da je grad Sarajevo izgrađen prema etičkim principima koji su vječni. Mjerilo čovjeka — pravo na vidik, kult komšiluka itd. Stvaramo novu disciplinu koja treba da obuhvati pozitivne vrijednosti nasljeđa naše domaće arhitekture i urbanizma izgrađene najsavremenijim konstruktivnim dostignućima. Tu se radi o sintezi emotivnih faktora istoka, i konstruktivnih sa zapada.

POSTOJEĆE STANJE

Kompleks Marindvora pretstavlja veoma heterogen urbanistički ambijent. Tu je Zemaljski muzej, nastao u doba austrougarske okupacije, a na kulturnim tekovinama renesanse, zatim iz vremena stare Jugoslavije srednja tehnička škola, crkva sv. Josipa i niz stambenih objekata s istočne strane kompleksa, te konačno nova željeznička stanica iz posleratne epohe.

Napomena: Rješenje prometnog čvora nije predmet ovog zbornika i zato je izostavljeno.

ZONSKA PODJELA

Marindvor, kao protuteža kulturnom žarištu Republike u staroj sarajevskoj čaršiji, postaje upravno-političko, društveno i kulturno središte

Grafičko-analitički prikaz elemenata urbanističkog rješenja.

Situacija Sarajeva s oznakom mjesta gdje se mogu uspostaviti prodori da bi se analogno starom esnafskom Sarajevu ponovno uspostavila organska veza bočnih padina sa dolinom barem na onim mjestima gdje je to moguće. Austrijska civilizacija sa koridor ulicama i zatvorenim blokovima stvorila je urbanističke kanale koji djeluju ne samo psihološki ubitačno, nego ne omogućuju ni potrebno osunčanje, strujanje zraka, preglednost i t. d. Ovim prodorima povezali bi izravno parkovne površine grada sa šumovitim brdskim masivima.

grada, te manifestacioni centar svih društvenih zbivanja. Oko ove jezgre izgradiće se stambeni mikrorejoni i to na padinama Crnog Vrha sitni komšiluci s jedno i dvospratnim porodičnim kućama, a u dolini u Kovačićima i u budućnosti na mjestu sadašnjeg vojnog logora veliki komšiluci sa sedmospratnim kućama.

Trgovački centar formirao se uz Titovu ulicu i njegov razvoj, dirigovan specifičnošću ove djelatnosti predviđa se od Titove ulice prema Marindvoru i stanici, dok se nastavak administrativnog centra predviđa uz Miljacku od Cirkus-trga do Marindvora.

Rijedak je slučaj u gradovima da su ostali tako veliki neizgrađeni kompleksi kao što je ovaj. Prema tome zadatak rješenja ovog čvora postavlja se kompleksno, t. j. kao ideološko-društveno-političko pitanje, kao urbanističko-arhitektonski i ekonomski problem, orijentaciono-psihološko pitanje itd. Pojedini poznati koncepti, kao na pr. Zrinjevac u Zagrebu, stvorili su za ondašnje prilike —

u konkretnom primjeru u relativno malom gradu — urbanističke tvorevine neprolazne vrijednosti. Tajna ljepote Zagreba, u užem smislu Zrinjevca, ne leži u obodnim zgradama na Zrinjercu, nego u tom širokopoteznom zelenom prostoru.

SPOMENIK NOB.

Kao što je Matisse moderno slikarstvo okarakterisao jednom jedinom riječju — svjetlost, tako i stremljenja savremenog urbanizma možemo obuhvatiti pojmom »prostor«. Iz željezničke stanice čovječje oko poput svjetlosnih snopova reflektora baca poglede na sve strane. Zaustaviti te poglede u aksi bulevara na Marindvoru bilo bi pogrešno obzirom na težnju za prostranstvom i daljinskim vidicima, jer je distanca prekratka i jer bi vizure iz grada na atraktivnu poentu na tom mjestu bile premalo značajne i slabe, a one su isto toliko važne koliko i sa stanice. Mi predlažemo da se spomenik NOB-e sa muzejom Narodne revolucije smjesti u vizuelnom produženju bulevara na lijevoj obali Mi-

ljacke iz više razloga, a naročito zato da bi bulevar bio usmjeren na neku značajnu tačku.

Na Crnom Vrh u spomenik od stanice ne bi bio uočljiv usljed postojeće stambene kolonije i one koja je na tom mjestu u projektu.

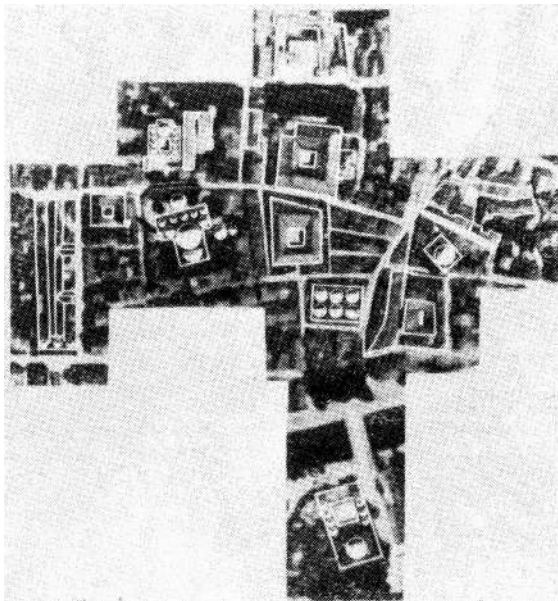
U težnji da se u Sarajevu u toj zbijenoj aglomeraciji kuća-kasarna stvore prodori i da se povežu okolni brdski tereni sa dolinskim prostorom grada, predlaže se jedan prodor u čaršijskom prostoru od Svrzine kuće — čaršija prema Bistriku, drugi kod Pozorišnog trga, treći od Cirkus-trga prema Trebeviću i Koševu, a četvrti na Marindvoru: Crni Vrh-Trebević. U tom smislu potrebno je dalje prodore uspostaviti i u novom Sarajevu sve do Ilidže. U toj osnovnoj težnji povezivanja i uspostavljanja velikih i dalekosežnih vizura prema spomeniku, jer je ovo jedina mogućnost idejnog povezivanja kompleksa Marindvora sa lijevom obalom rijeke, locirani su objekti tako da se ostave što širi vidici sa svih mogućih strana.

Nadalje, spomenik postavljen na padini Trebevića sa razigranošću vegetacije i modulacije spomenika, bio bi uočljiv ne samo sa Marindvora i stanice, nego iz postojećeg starog dijela grada, sa prekrasnim vizurama od Cirkus-trga, te bi na taj način ovim objektom kao sponom idejno povezali dva kompleksa grada, što postava na Crnom Vrh ne omogućuje. A da i ne govorimo da zemljište predloženo za spomenik — ta naša Avala — predstavlja mjesto sa kojeg je najljepši pogled na grad kao cjelinu.

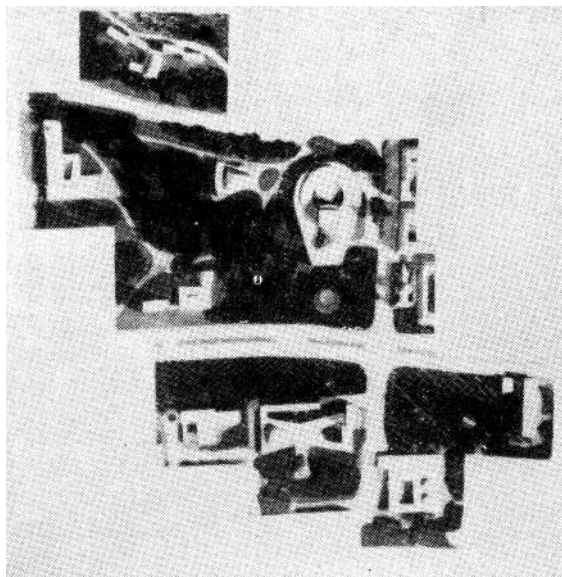
Savremeni urbanizam postavlja u centar pažnje čovjeka kao jedinku koju moramo zadovoljiti u smislu njegovih materijalnih i kulturnih potreba. Zamislimo kako će čovjek sa budućeg manifestacionog trga ispred parlamenta i ostalih javnih zgrada biti idejno povezan sa spomenikom i ritmom zbivanja prigodom većih manifestacija: nakon govora sa govornice Narodne skupštine manifestanti kreću prema spomeniku, polažu vijenac itd. A noću — cijeli spomenik obasjan reflektorom kao vječna misao koja simbolizira patnje, borbu i pobjedu jednog malog naroda. Osnovna težnja je bila ispreplitanje ideoloških i urbanističkih problema u jednu cjelinu.

ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKO OBLIKOVANJE

U arhitektonsko-urbanističkom oblikovanju, a u duhu naših arhitektonskih tradicija, želilo se izbjeći lažnu patetičnost koja unosi nesluh u ovaj

Iz urbanističkog tkiva stare čaršije izbijaju kupolasti i atrijalni arhitektonski elementi prema načelu nepisanih zakonitosti piramidalnog nizanja.

U parkovnoj vrpici gdje se objekti izmiču u međusobnom prostornom odnosu u cik-caku izbijaju iz urbanističkog tkiva paraboloidna tijela izgrađena prema optičkim i akustičnim principima. Horizontalizam doksatnih i ljuskastih tjelesa prekinut je vertikalnim cezurama - neboderima

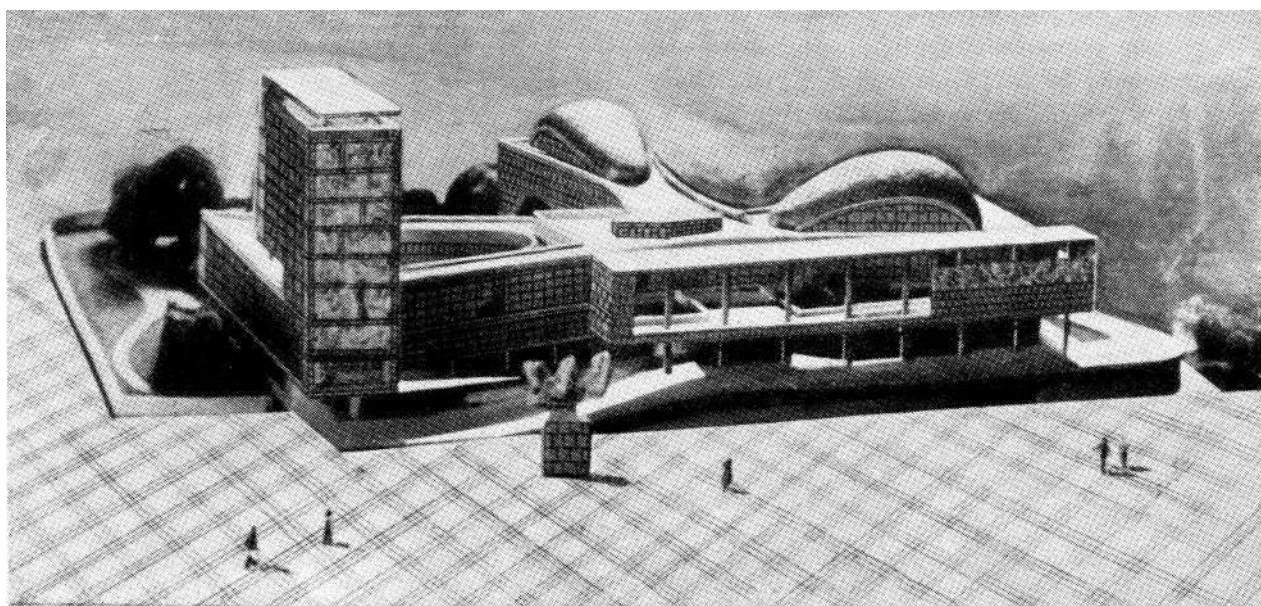
ambijent, kao što je bio slučaj s austrijskom kolonijalnom epohom. Obzirom na činjenicu da je Sarajevo u kapitalističkoj eri potpuno izgubilo svoj kontinuitet u historijskom oblikovanju, nastojalo se stanovište autohtone vrijednosti ponovno uspostaviti u savremenom smislu u vidu novih zakonitosti — čilim grad (grad zelenila), mjerilo čovjeka, pravo na vidik, kockasta i kupolasta arhitektura itd. Kroz ta nastojanja dolazimo do zaključka da bi bilo pogrešno postaviti ispred Crnog Vrhha visoke objekte nego naprotiv uspostaviti prostorni kontinuitet sa budućim stambenim naseljem načičkanim nizom doksata na Crnom Vrhhu na bazi kristalizacije, koji se međusobno nadvisuju kao čovjek čovjeka sa željom da bace pogled u dolinu i obratno, a kao što je to bilo nekoć između mahale na padini i čaršije u dolini. To znači piramidalno grupiranje objekata — stambena kolonija, škola, kino-koncertna dvorana i opera sa svojim paraboloidnim oblicima koji su proizašli iz akustičnih i optičkih faktora treba da zamjene kupole... Visinski objekti pokraj kičme grada nisu postavljeni po nekom ušorenom principu nego slobodno i izmjenično, čas na jednoj, čas na drugoj strani u želji da budu, kao nekada minaret — visinski akcent mahale, akcenti i orijentacioni objekti novih rajona Sarajeva. Isto tako i toranj (sahat-kula) Narodne skupštine treba da bude visinski akcent parlamenta na manifestacionom trgu,

NARODNA SKUPŠTINA

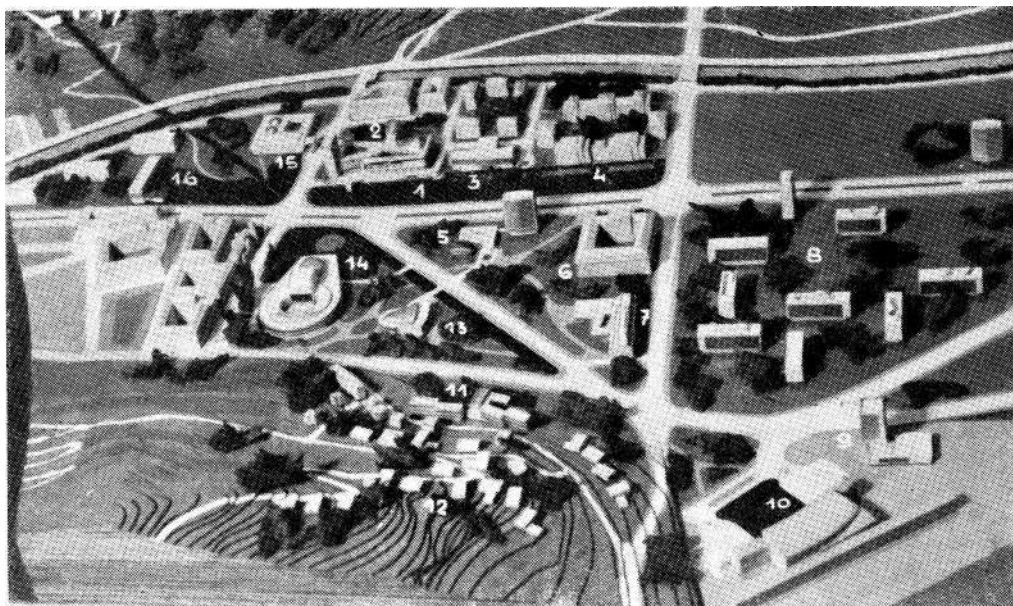
Narodnu skupštinu kao centralni i prioritetni objekat trebalo je postaviti na zemljištu koje ne zahtijeva većih rušenja već u ovoj fazi. S obzirom da će tvornica duhana iz ekonomskih razloga još niz godina ostati u uporabi, ovaj teren je izbjegavan naprosto iz želje da tvornica odumre, a ne da se njeno uklanjanje forsira; taj je teren uključen u parkovnu vrpcu Trebević-stanica, koja bi postavljanjem bilo kakvog većeg objekta na ovom mjestu bila prekinuta. Bez sumnje da je baš Narodna skupština, ta, koja treba da bude u pravom smislu riječi spomenik naše epohe. U tom smislu nastojalo se omogućiti što bolju vidljivost objekta kako sa stanice, tako i iz starog i novog dijela grada, i na datom području odabrano mjesto je najbolje zadovoljavalo tom uslovu.

Narodna skupština pokraj funkcionalno svrsi-slobodnih elemenata sadrži i simbolične arhitektonske elemente proizašle iz tradicije: govornicu u vidu poduzeg doksata, moderni atrij, kupolaste elemente kao simbol okupljanja, te simbol svijesti i upora u vidu stečka na komu je na način kamene čipke isklesana čitava historija naših naroda, od mračne prošlosti i robovanja, preko borbe do obnove i izgradnje, te simbolizacije naše državotvorne ideje.

Objekt Narodne skupštine formiran je paralelno sa kičmom grada ali sa prostranim manifestacio-

Narodna skupština — model.

LEGENDA: *Ceste*: 1. Vojvode Putnika ulica (kičma grada), 2. Kranjčevićeva ulica, 3. Borisa Kidriča bulevar (u sredini) — predlaže se korištenje samo pola širine sadašnjeg bulevara, a druga polovina za pješake, 4. novoprojektirana diagonalna spojnica Novo Sarajevo - stanica, 5. novoprojektirana međugradska transverzala (Sušica potok — Vraca), 6. novoprojektirana gradska transverzala, 7. Miljacka 8. novoprojektirano stambeno naselje Crni Vrh sa sitnim komšilucima (jedno i dvospratni porodični domovi), 9. novoprojektirano stambeno naselje na mjestu sadašnjeg logora sa velikim komšilucima (7-katne zgrade) *Postojeće zgrade koje ostaju*: 10 crkva sv. Josipa, 11. Zemaljski muzej, 12. stambene zgrade JNA, 13. nova putnička stanica, 14. tehnička srednja škola sa dogradnjom. *Postojeći trg*: 15. ispred putničke stanice. *Novoprojektirani trgovi*: 16. manifestacioni trg sa spomenikom za cca 150.000 građana ispred parlamenta, 17. trg sa obeliskom ispred zgrade GNO (ili tome slično), 18. pozorišni trg. *Parkiranje automobila*: 19. iza pozorišta, 20. iza parlamenta. *Novoprojektirane zgrade*: 21. Parlament sa visinskim akcentom (iz granita), 22. biblioteka, 23. galerija, 24. opera, 25. koncertna dvorana ili kino, 26. zgrada industrijskih preduzeća sa neboderom iz aluminija, 27. hotel s terasama, 28. osmoljetka, 29. pošta.

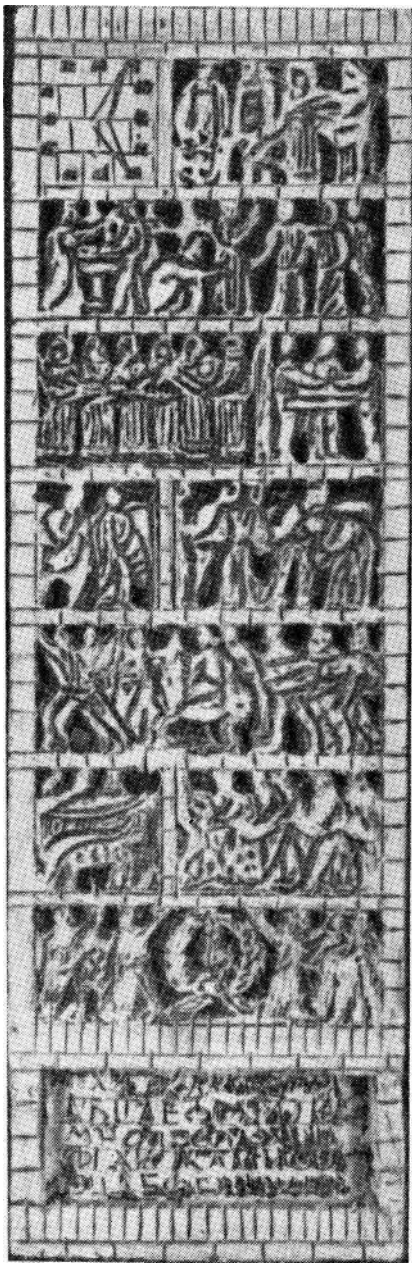
nim trgom za cca 100—150.000 ljudi kao otpustom. U odnosu na postojeće novoprojektirane objekte, parlament svojom glavnom masom hvata visinu muzeja, nadvisujući ga samo plastičnim elementima kupola, dok se visoki objekti istočno od crkve sv. Josipa podređuju frontalnoj prezentaciji šire strane kule Narodne skupštine.

OSTALI OBJEKTI

Bilo je potrebno između Narodne skupštine i muzeja stvoriti tampon-objekt koji bi postao sporna između muzeja i parlamenta i da po veličini ne konkuriše ovim objektima. Stoga je biblioteka rješavana u mirnim formama. Možda bi po svojoj lokaciji ovo mjesto bolje odgovaralo galeriji, ali moderna galerija traži ne longitudinalno i visoko, nego centrično i nisko tijelo. Sama galerija smještena je na mjestu tvornice duhana i to tako da se uz manje žrtve nekih baraka prema potrebi može i ona početi graditi prije rušenja tvornice.

Najveći slobodni teren (od crkve do Kranjčevićeve ulice) koji omogućuje izgradnju klasičnog ili modernog teatra i ostavlja oko sebe još znatan slobodan prostor, namijenjen je operi sa cirkularnom binom koja bi omogućila najsavremeniji način postave scene na principu vrpce i s otvorenim gledalištem za ljetne pretstave uz korištenje iste bine. Ovim objektom i visinskom vegetacijom dobrim dijelom bi se smirila heterogenost fasada u njegovoj pozadini. Daljnjom analizom moguće je izvesti stanovitu rokadu pojedinih objekata. Kod ove vrste slobodnog urbanističkog koncepta ne mijenja se ništa jer svi objekti nastupaju u zelenoj traki kao slobodno stojeći kristali.

Položaj hotela predodređen je položajem stanice, vidljivošću iz stanice, orijentacijom pretežno prema istoku, te nastojanjem da se sačuva prodor Crnog Vrh prema dolini, iako bi podnožje Crnog Vrh, s obzirom na orijentaciju prema jugu, za hotel bilo pogodno. Terasasti hotel sa neonskim reklamama zamišljen je kao najraskošniji i najmoderniji hotel u gradu.

Toranj Narodne skupštine.

Kino je locirano između hotela i stambenog područja odakle će dobiti najveći dio publike. Uz binu, a sa strane opere, predviđaju se dvije prostorije za koncertne probe, pretpostavljajući da se objekt izgradi tako da može poslužiti i kao koncertna dvorana koja je također potrebna Sarajevu. Ovaj objekt može se kolonadom spojiti s operom.

Školu se željelo postaviti što bliže naselju na padini Crnog Vrha te osigurati da djeca, idući u školu, u najvećem broju ne prelaze glavnu saobraćajnicu na današnjoj Kranjčevićevoj ulici.

U istočnom dijelu područja tvornice duhana predlaže se u budućnosti zgrada Narodnog odbora grada Sarajeva koja bi sa bočnom stranom parlamenta i galerijom zatvarala ovdje manji trg za manifestacije lokalnog značaja, a iza ove do Miljacke i Cirkus-trga predviđaju se druge administrativne i javne građevine.

Neboder industrijskih predstavništava pokraj muzeja i srednje tehničke škole treba da naglasi i dopuni ovaj ambijent izgrađen na tekovinama renesansne kulture, te se u tom smislu predviđa i adaptacija istočne, sjeverne i zapadne fasade škole. U vidu kuće-pilota ovaj objekt treba da čovjeku uokviri pogled od stanice na muzej, umjesto da djeluje kao paravan iza koga se nešto sakriva. Ovi neboderi bile bi vertikalne cezure u tom horizontalizmu doksatnih i ljuskastih elemenata.

U želji da se manifestiraju dva osnovna materijala Bosne i Hercegovine koji već igraju i u budućnosti će još više igrati veliku ulogu, parlament se predviđa iz granita, a neboder industrijskih predstavništava iz aluminija. Na taj način bismo u život ubacili likovne fenomene dvaju najznačajnijih materijala: granit — simbol čvrstoće i aluminij — simbol lakoće i dostignuća industrijalizacije, uz analogiju nekadašnje dualističke postavke materijala: kamen — drvo.

Postojeći tereni dozvoljavaju da se smjesti još čitav niz manjih objekata, paviljona i aneksa, koji bi omogućili bez prenatrpavanja obogaćenje cijelog ambijenta, kao na pr. glazbeni paviljon, izložbeni paviljon i sl. Osnovna želja je bila, u duhu tradicije, da se izbjegne lažna patetičnost, što unosi nesluh u ovaj ambijent, te da novo vrijeme koje ima svoj način života dobije svoj izraz i svoj stil. Čitav koncept dat je na elastičnoj bazi prostornog planiranja grada-ćilima, gdje u zelenilu pojedini objekti nastupaju u cik-cak kao plastične šare koje će, kakogod se oblikuju, na tom slobodnom principu dopunjavati jedna drugu, jer nema ukočenih i šematskih postavki.